

NEVRUZ BAYRAMI VE KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

Ahmet Arif TURAN

21 Mart, çeşitli kültürlerde baharın veya yeni yılın ilk günü olarak kabul edilir ve "Nevruz" (yeni gün) adıyla kutlanır.

Nevruz, hiç şüphesiz herhangi bir kavimcî özgü veya herhangi bir sınıra yahut kültüre hapsedilebilecek bir bayram değildir. Hele hele, herhangi bir nedenle kana, kinc sebep yapılabilecek bir kavga günü de hiç değildir.

Nevruz, kesinlikle bir sevinç günü, bir canlanış günü, yaşama sevincini ifade etme günü, bir barış, dostluk ve kardeşlik günüdür.

Orta Asya'da, Ön Asya'da, Kafkaslar'da, Balkanlar'da, Anadolu'da yaşayan toplumların hepsinde Nevruz bayramı kutlanmaktadır.(1)

Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan Nevruz'un, Türk kültüründe de çok önemli bir yeri vardır.

Eski çağlardan beri, hemen hemen bütün Türk boy ve oymakları arasında Nevruz kutlanmakta ve bugünün adına çeşitli şenlikler tertiplenmektedir.(2)

Eski Türkler'de yılbaşı, ilkbaharda, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günüdür. Bugün Türk topluluklarında çeşitli adlarla kutlanır. Nevruz, noruz, Navruz, Newroz, Naurus, Ergenekon, Bozkurt, Çağan gibi adlar altında kutlanan bu bayram ile ilgili olarak Türk topluluklarında çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Balkan Türkleri'ne kadar bu gelenekleri ve törenleri tesbit etmek mümkündür.(3)

Kırgızlar, yeni yılın ilk gününe "Nooruz" adını vermekte ve bugün "Nooruz Köcö" denilen özel bir yemek yemekteler.(4)

Doğu Türkistanlılar arasında da Nevruz geleneği yaşamaktadır. Uygur Türk-

leri de bugünü bahar bayramı olarak kabul etmekte ve bu güne "Novruz" demektedirler.

Azadlar'da nevrüz geleneği yaygındır. Kırgızlar'da görülen Köcö yemeği. Kazaklar'da da vardır. Kazaklar buna "Navrüz Köcö" ya da "Navruz Köcö" adını vermektedirler. Bir diğer önemli husus da, Kazaklar'ın Mart ayı için "Navruz" adını kullanmalarıdır.(5)

Azerbaycan Türkleri'nde Nevruz bayramına mahalli şive ile "Noruz/Noyruz" denildiği gibi, "Ergenekon Bayramı" ve "Bozkurt Bayramı" adı da verilir.(6)

Kırım Türkleri'nde de Nevruz geleneği yaşamaktadır. Kırım Türkçesinde Nevruz sözü, "Navrez" şeklinde girmiş olup, 21 Mart günü bu bayram kutlanmaktadır.(7)

Batı Trakya Türkleri'nde, Nevruz geleneği "Nevis" adıyla bilinmektedir.(6)

Çuvaş Türkleri'nde, "naurus", mart ayında olup, yeni yılın ilk günü anlamına gelmektedir.(9)

Osmanlı Türkleri'nde de Nevruz sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin koç burcuna girdiği anda "Nevruziyye" adı verilen bir macun veya tatlı yemek adet olmuştur. Nevruz münasebeti ile, sadrazam padişaha donanmış atlar, murassa silahlar ve pahalı kumaşlar gibi, hediyeler verirdi. Bunlara "Nevruziyye pişkeşi" denilirdi. Nevruz'da divan edebiyatı şairlerinin "caize" almak için, büyüklere kaside sunduklarını da belirtelim.(10)

Bugün Anadolu'da; Sünni, Alevi-Bektaşî, Türkmen, Yörük, Tahtacı, Çepni, Azeri, vs. gibi, gerek mistik yollara bağlı olan, gerekse olmayan topluluklarda, Nevruz, pek yaygın olarak ve adeta bir

bayram havası içinde, asırlardan beri kutlana gelmektedir.(11)

Türk musikisinin en eski makamlarından biri de "Nevruz" adını taşır. Bunun bilinen çeşitleri şunlardır: Nevruz Büzürk, Nevruz Hicaz, Nevruz Hüseyini, Nevruz Irak, Nevruz İsfahan, Nevruz Kuçek, Nevruz Neva, Nevruz Buselik, Nevruz Rast, Nevruz Rehavi, Nevruz Saba, Nevruz Zengule, Nevruz-i Acem, Nevruz-i Arab, Nevruz-i Asl, Nevruz-i Hara, Nevruz-i Sami, Nevruz-i Sultani Uşşak. Bunlardan Nevruz-i Arab ile Nevruz-i Hara'nın üç veya dört, diğerlerinin en az altı yüzyıllık geçmişi vardır. Ancak günümüzde hiç birinden örnek kalmamıştır.(12)

Öte yandan, Türkler'de Nevruz'un şahıs adı, kabile adı, yer adı ve bitki adı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. bu adın kullanılması doğrudan Türkler'deki ad verme geleneği ile ilgilidir.

Bu geleneklerden birisi de çocuğun doğduğu günün adını almasıdır. Bayram, Kadir, Cuma, Ramazan, Recep, Şaban, Nevruz gibi. Konumuzla ilgili olarak, Nevruz adını taşıyan tarihi kişilerden; 1295-1297 yıllarında "emir'ül-ümera"lık görevine getirilen Gazan Han'ın müşaviri Atabeg Nevruz, 1360'da Altınordu Hanı olan Nevruz Han, 1408 yıllarında İlhanlı Ebubekir'in komutanı Nevruz, Bayat ve Avsararın emiri Emir Nevruz, Cuci ulusuna bağlı Mangıt kabilesinin beyi Nevruz Mirza, Özbek hanlarından Nevruz Ahmed Han (1540'lı yıllar), 18. yüzyılda Ruslara karşı Kazak istiklal hareketini başlatan Kazak beylerinden Nevruz Bay, bunlardan birkaçıdır.

Diğer taraftan, Türk Boylarından Kırgızların Tayıt oymağının bir katilesi "Nevruz" adını taşıırken, İğdir'in Cennetabat bucağının Nevruz adlı köyünde yerleşik bulunan oyrak da "Nevruz" adını yaşatmaktadır.(13)

Anadolu'da ayrıca; Körnevruz (Taşlıçay/Ağrı), Navruz (Yenice/Çanakale), Navruzlu (Pazarcık/K.Maraş), Nevruz Köyü (Direkli Bucağı, Yıldızeli/Sivas),

Navrus Yaylası (Merkez Bucağı, Yıldızeli/Sivas) gibi "Nevruz" adını taşıyan yer isimleri mevcuttur.

Bu arada, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ilkbaharda çıkan ve baharın müjdecisi olarak bilinen "Nevruz çiçeği"ni de zikretmek gerekir.

Netice itibariyle; Nevruz'un Türk toplulukları ve komşuları arasında çok yaygın olarak paylaşılan geleneksel bir bayram haline gelmiş olması, aynı zamanda bu ortak kültür unsurunun evrenselleşmesinin de en güzel örneklerinden biridir.

NOTLAR

(1) Nevruz ve Renkler (Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şoleni Bildirileri, Ankara 19-21 Mart 1996). Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural - Elmas Kılıç, Ankara 1996.

(2) Tarih ve Etnografya Açısından Nevruz, Rusça'dan Çevirenler: Yıldız Pekcan - Sevinç Öztürk, Ankara 1993.

(3) Geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Abdulhalük M. Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz. 3. baskı, Ankara 1989.

(4) K.K. Yudahin, Kırgız Sözlüğü, Ankara 1945, s. 496, 595.

(5) Halife Altay, Anayurt'tan Anadolu'ya, Ankara 1981, s. 20, 196.

(6) M. Emin Resulzade, "Nevruz Bayramı", Azerbaycan, Sayı:24 (Mart 1954).

(7) Mehmet Vahap Yurtsever, "Nevruz (Navrez)", Emel, Sayı: 75 (Mart-Nisan 1973), s. 33.

(8) Abdurrahim Dede, Batı Trakya Türk Folkloru, Ankara 1978, s. 123.

(9) H. Paasonen, Çuvaş Sözlüğü, İstanbul 1950, s. 94.

(10) Meydan Larousse, "Nevruz" maddesi.

(11) Hayri Başbuğ, Nevruz, İstanbul 1985 (Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 34, Şubat 1985, s. 74-102'den ayrı basım); Prof. Dr. Abdulhalük M. Çay, adı geçen eser.

(12) Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi, Cilt: 2, İstanbul 1974, s. 77-78; aynı yazar, "Nevruz", Türk Ansiklopedisi, Cilt: 25, s. 219-220; Ahmet Turan, "Türk Boylarında Nevruz Geleneği", Yeni Forum, Sayı: 251 (Nisan 1990), s. 80-81.

(13) Geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Abdulhalük M. Çay, a.g.e., s. 201-204.